

ЛІТЕРАТУРА

1. Deal T.E. Cultural change: Opportunity, silent killer, or metamorphosis?, 1985. – 355 p.
2. Deal T.E. The culture of schools // In M. Shaskin & H.J. Walberg (Eds.). Educational leadership and school culture I. – McCutchan Publishing Company, 1993. – P. 3 – 18.
3. Halpin A.W., Croft D.B. The organizational climate of schools. – Chicago: The University of Chicago Midwest Administration Center, 1963.
4. Harrison J.W., Lembeck E. Emergent teacher leaders // Every teacher is a leader. Realizing the potential of teacher leadership / Ed. By G. Moller, M. Katzenmeyer. – San Francisco, CA: Jossey-Bas, 1996. – P. 101 – 116.
5. Lindahl R. The role of organizational climate and culture in the school improvement process: A review of the knowledge base. // National Council of Professors of Educational Administration, Version 1.1: Mar. 2, 2006. – 16 p.
6. Merriam-Webster Online Dictionary. Culture. Retrieved on January 18, 2005. Режим доступу: www.m-w.com/cgi-bin/dictionary?book=Dictionary&va=culture.
7. Newmann F., King B., Young S.P. Professional development that addresses school capacity: Lessons from urban elementary schools // Papers of Annual Meeting of the American Educational Research Association. – New Orleans (USA): AERA, 2000. – 35 p.
8. Rousseau D.M. Assessing organizational culture: The case for multiple methods // In B. Schneider (Ed.). Organizational climate and culture. – San Francisco: Jossey-Bass, 1990. P. 153 – 192.
9. Senge P. The Fifth discipline. The art and practice of learning organizations. – New York: Doubleday / Currency, 1990. – 423 p.

УДК 796.011.1.: 316.4.063.3/4-056.26

А. І. Кравченко, Н.М. Скачедуб

Сумський державний

педагогічний університет

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ З ВІДХИЛЕННЯМИ У СТАНІ ЗДОРОВ'Я

У статті розглядається комплексна реабілітація як процес забезпечення готовності людини з відхиленнями у стані здоров'я та інваліда до реалізації способу життя, який би не відрізнявся від способу життя здорових людей, що передбачає обов'язкове використання фізичних вправ, адаптованих до конкретного захворювання або рухової вади.

В статье рассматривается комплексная реабилитация как процесс обеспечения готовности человека с отклонениями в состоянии здоровья и инвалида к реализации способа жизни, который не отличался бы от способа жизни здоровых людей, что предусматривает обязательное использование физических упражнений, адаптированных к конкретному заболеванию или двигательному недостатку.

The article deals with the complex rehabilitation as an process providing readiness of people having healthy defects or the disabled to the realization of a lifestyle not different from the lifestyle of healthy people. This process requires doing necessary physical exercises which fit the concrete illness or restricted movement.

Постановка проблеми. Рухова активність людини закладена на генному рівні та пов'язана із фундаментальною властивістю живого – біологічною

адаптацією до умов життя і сфери проживання. Проте сучасні умови життя і трудової діяльності практично звели до нуля рухову активність людини, створивши прецеденти незатребуваності її нормальних кондицій. Гіподинамія і гіпокінезія – неодмінні атрибути сучасного цивілізованого життя – стали одними з головних чинників, що призводять до погіршення здоров'я населення.

Зниження об'єму й інтенсивності фізичної активності, низький рівень витрат на м'язову роботу, спрощення і збіднення рухової діяльності людини спричиняють негативні явища у функціонуванні як внутрішніх органів і систем людини, так і її психіки. І якщо здорова людина до неприпустимого рівня знижує свою рухову активність, то в цьому винна тільки вона сама. Натомість руховий дефіцит інваліда, як правило, спровокований його захворюванням або вадою. Дійсно, сліпота, дитячий церебральний параліч, ампутації, порушення інтелекту є серйозними перешкодами для повноцінної рухової активності. Проте підкреслимо – перешкодою, але не заборонаю, виключенням.

Відповідальність за вимушену гіподинамію і гіпокінезію дітей-інвалідів, природна рухова активність яких обмежена їх вадами і які потребують цілеспрямованої допомоги і створення особливих умов, повністю покладається на батьків, лікарів, інших фахівців, зокрема фахівців у галузі фізичної культури.

Проблема полягає в тому, що в масовій свідомості і, на жаль, у середовищі фахівців (медиків, психологів, представників традиційної фізичної культури тощо) вкорінилися хибна думка про необхідність обов'язкового обмеження рухової активності практично в разі будь-якого захворювання і дефекту, стереотипи віри у дієвість виключно фармакологічних та інші медичних засобів і методів лікування та профілактики, у всемогутні добавки, стимулятори, активізатори, спалювачі жиру тощо. Це обумовлено, з одного боку, недостатнім рівнем культури суспільства й особи, зокрема в галузі людинознавства, її тілесності та психіки, а з іншого, – масованими рекламними акціями виробників перерахованих вище товарів.

Аналіз актуальних досліджень. Дефіцит рухів негативно позначається на розгортанні всіх без винятку компонентів генетичної програми розвитку і життєдіяльності організму людини. Тобто йдеться не тільки про фізичні характеристики, але і про інтелектуальні, емоційно-вольові, пізнавальні й узагалі духовно-психічні властивості людини, її розвиток як особистості. Особливо виразно це простежується тоді, коли від вимушеної гіподинамії страждає дитина, яка за допомогою рухів не тільки активізує функціонування,

розвиток і вдосконалення всіх своїх органів і систем, але і пізнає довкілля, формує свої відчуття, сприйняття, орієнтування, просторово-часові шкали, схему свого тіла тощо, у тому числі й емоційно-вольову сферу [4, 28 – 31; 5, 4].

Проблемами в системі комплексної реабілітації хворих та інвалідів практично будь-яких нозологічних груп є боротьба з наслідками вимушеної малорухливості, активізація діяльності всіх функцій і систем організму людини, що підлягають зберіганню, профілактика величезної кількості хвороб, що виникають унаслідок гіподинамії та гіпокінезії.

Фізична реабілітація є підґрунтям будь-якого виду реабілітації (соціально-трудової, соціально-побутової, соціально-культурної тощо). Це обумовлено тим, що людина є неподільною єдністю біологічного, психологічного і соціального факторів, які перебувають у щонайтіснішому взаємозв'язку, взаємодії [3, 48].

Мета дослідження полягає у вивченні фізичної культури як складника комплексної реабілітації та соціальній інтеграції осіб із відхиленнями у стані здоров'я.

Виклад основного матеріалу. По-перше, практично не існує видів захворювань (за винятком гострих стадій), при яких засоби та методи фізичної культури не виявилися б корисними. Ефект від них залежатиме від правильного підбору вправ, визначення потрібної інтенсивності та дозування їх виконання, інтервалів відпочинку й інших чинників.

Другою за значенням проблемою, яку доцільно вирішувати за допомогою технологій фізичної культури у процесі комплексної реабілітації інвалідів, є проблема подолання психологічних комплексів неповноцінності (відчуття емоційної образи, відчуженості, пасивності, підвищеної тривоги, невпевненості тощо) або, навпаки, завищеної самооцінки (егоцентризму, агресивності й ін.).

Для розв'язання зазначених проблем можуть з успіхом застосовуватися різні варіанти креативних (художньо-музичних) тілесно орієнтованих практик: психосоматична саморегуляція, ритмопластика, танцтерапія тощо. Позитивний вплив на емоційно-вольову сферу осіб із відхиленнями у стані здоров'я справляють ігрова і змагальна діяльність, сюжетно-рольові способи виконання рухових завдань.

Креативні (художньо-музичні) види рухової активності мають на меті задоволення потреби людини з відхиленнями у стані здоров'я в

самоактуалізації, творчому розвитку, самовираженні через рух, музику, образ, інші виразові засоби. Креативні види рухової активності наявні у низці фізкультурно-спортивних клубів інвалідів, де ці види рухової активності тісно пов'язані із заняттями рекреативного спрямування, орієнтованими, перш за все, на отримання задоволення від активності [5, 17 – 57; 2, 347 – 352].

Останнім часом креативні види рухової активності поступово проникають у реабілітаційні центри (особливо в ті, де працюють із підлітками і молоддю, залежними від психоактивних речовин), лікувально-профілактичні, санаторні установи, у яких усе більшої популярності набувають заняття з танцювальної терапії, психогімнастики, рухової пластики, аквааеробіки тощо.

Третьою проблемою, що вирішується в системі комплексної реабілітації інвалідів за рахунок використання засобів і методів фізичної культури, є корекція основного дефекту.

Четверта проблема комплексної реабілітації інвалідів, до вирішення якої можуть залучатися фахівці з фізичної культури, є необхідність набувати нових рухових умінь і навичок, обумовлених потребою людини компенсувати дефект, що не підлягає корекції або відновленню.

П'ята проблема зводиться до всебічного і гармонійного розвитку фізичних якостей і здібностей осіб із відхиленням у стані здоров'я, підвищення їх кондиційних можливостей завдяки широкому застосуванню засобів і методів фізичної культури.

Соціалізуюча роль фізичної культури виражається в тому, що цей вид соціальної практики справляє глибокий і всебічний вплив на суттєві якості людини, розвиваючи її фізично та духовно.

Щоб наочно уявити роль і місце фізичної культури в соціалізації особи й у житті суспільства взагалі, необхідно ознайомитися з її функціями. Це дозволить переконатися в тому, що фізична культура чинить на людину з відхиленнями у стані здоров'я та на інваліда найрізноманітніший вплив. Так, наприклад, спорт навчає чесно вигравати та гідно програвати, сприяє фізичному і моральному розвитку й удосконаленню, виховує благородство і працьовитість, відволікає від шкідливих звичок; він допомагає приймати рішення, змушує думати в напруженій, інколи й у екстремальній ситуації, дисциплінує людину, вчить її підпорядковувати власні інтереси інтересам команди [5, 217 – 220].

Людина, яка займається будь-яким спортом, підпадає під дію чіткого

регулювання поведінки (статути, правила змагань, режим тощо), вона залучається до активної участі в житті спортивного колективу і тим самим виховується як активний громадський діяч. Спорт породжує соціально значущі мотиви діяльності.

У спорті створені різні спільноти (громадські організації, асоціації) людей, починаючи від команди та закінчуючи міжнародними союзами, федераціями й об'єднаннями, діяльність яких набула значного розмаху, стала систематичною. Усе це створює сприятливі передумови для виконання учасниками спортивного руху інвалідів різноманітних соціальних ролей і функцій і для їх соціалізації взагалі [1, 78 – 83; 5, 207].

Фізична культура покликана допомогти людині з обмеженими можливостями знайти рівновагу між своїм втіленням як соціальної одиниці та своєю персоналізацією як автономної особи. Індивід повинен учитися балансувати, щоб діяти відносно автономно, і свідомо спиратися на норми та вимоги, що стали органічною складовою його внутрішнього світу.

Для фізичної культури важливо не тільки те, наскільки успішно засвоюються учнями рухові вміння і навички, але і те, наскільки успішно забезпечуються при цьому процеси, що сприяють формуванню соціальних навичок. Набуття моторних навичок, фізичне вдосконалення дітей тут є більшою мірою приводом і засобом, сприятливою умовою для набуття навичок соціальних, особливо коли йдеться про дітей із відхиленнями в розвитку інтелектуальної сфери.

Фізична культура, що володіє потужним соціалізуючим потенціалом, повинна надати допомогу в гуманізації спеціальної освіти, яка сьогодні покликана протистояти тенденціям раціоналізації, що безперервно посилюються, технологізації, інформатизації. Гуманізація освіти вимагає ставлення до індивіда як до цілісної істоти, розвиваючи та відтворюючи, крім інтелекту, духовні якості: віру у зцілення, надію, емпатію, почуття прекрасного, образне, емоційне світосприйняття. А це означає, що раціоналістична модель світу, що створюється теоретичними дисциплінами, повинна бути лише складником освіти, а не всім, як це часто трапляється. Освіта як спосіб життя має бути особистісною, духовною і фізичною.

Як один із найважливіших чинників освітньо-культурного процесу, фізична культура є універсальним засобом його гуманізації, оскільки реалізує

відтворення особистості людини саме як цілісності у своїй тілесно-духовній єдності [4, 105 – 108].

У процесі занять фізичною культурою людина не тільки соціалізується й утворюється (зміцнює й удосконалює залишкове здоров'я, корегує свої дефекти, виробляє компенсаторні механізми, освоює певні соціальні ролі, функції тощо), але і сама творить світ, формує і завойовує соціальний простір: спочатку самовизначається, розвиває своє розуміння, бачення, відчуття світу, проектує і будує власну діяльність, соціальне оточення.

Обмежені можливості здоров'я не розглядаються як істотна вада людини, що створює проблеми з її вини. У людей з обмеженими можливостями необхідно розрізняти стан і ті обмеження, які виникають унаслідок певного стану (наприклад, фізичні вади, розлади сенсорних систем та ін.). Якщо стан характеризує тільки саму людину, то на ступінь обмежень суттєвий вплив справляє і довкілля – пристосованість транспорту, робочих місць, конкретна ситуація, участь інших людей. Причому дуже часто ці обмеження більшою мірою є «на совісті» суспільства, ніж самого інваліда, і завдання подолання обмежень є загальним завданням суспільства.

Іноді обмежені можливості є результатом соціальних, економічних і політичних утисків усередині суспільства, що дає підстави характеризувати осіб із відхиленнями у стані здоров'я не як аномальних, таких, що потребують співчуття й опіки, а як пригноблених. Тільки як утиск, дискримінацію можна трактувати практично повну непристосованість у нашій країні довкілля (особливо об'єктів спортивного і культурного призначення) до потреб і можливостей осіб із вадами опорно-рухового апарату, зору тощо.

Висновки. Виходячи з особистісно-орієнтованої концепції, зусилля суспільства потрібно спрямовувати на зміну не тільки людей з обмеженими можливостями, але і тих негативних соціальних, матеріально-технічних, психологічних умов, які створюють для них проблеми. Необхідно допомогти їм боротися з недугами і надати (створити, якщо їх немає) рівні можливості для повноцінної участі в усіх сферах життя і видах соціальної активності.

Люди з обмеженими можливостями повинні бути інтегровані в суспільство на їх власних умовах, на основі самостійно ухвалених рішень, а не безумовного підпорядкування правилам світу здорових людей, що контролюють їх поведінку.

Згідно з особистісно орієнтованою концепцією людина з обмеженими

можливостями або особливими потребами розглядається незалежно від своєї дієздатності та корисності для суспільства, як самоцінна особистість, як об'єкт соціальної допомоги і турботи, скерованих на створення умов для її максимально повної самоактуалізації, реалізації всіх наявних можливостей, творчого потенціалу та інтеграції в суспільство. Тому центральною проблемою виховання особистості за допомогою фізичної культури є забезпечення умов схвалення особистісно орієнтованої концепції ставлення суспільства до осіб з обмеженими можливостями всіма без винятку учасниками чи то тренувального, чи то навчального, чи то змагального, чи то виховного процесу. Причому перш за все цю концепцію повинні схвалити самі інваліди й особи з відхиленнями у стані здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губарева Т.И. Спорт лиц с ограниченными возможностями в системе гуманистически ориентированной социальной политики. – М.: ФОН, 2008. – 192 с.
2. Зинкевич-Евстегнеев Т. Д., Грибенко Т. М. Практикум по креативной терапии. – СПб.: Речь, ТЦ Сфера, 2001. – 400 с.
3. Лечебная физическая культура в системе физической реабилитации: Руководство для врачей / Под ред. А.Ф. Каптелина, И.П. Лебедевой. – М.: Медицина, 1995. – 397 с.
4. Пономарев Н.И. Физическая культура как элемент культуры общества и человека. – СПб.: Изд-во ГАФК им. М.Ф. Лесгафта, 1996. – 284 с.
5. Теория и организация адаптивной физической культуры: Учебник: В 2 т. / Под общ. ред. проф. С.П. Евсеева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Сов. спорт, 2005. – Т. 1: Введение в специальность. История, организация и общая характеристика адаптивной физической культуры – 296 с.

УДК 371.214

М.О. Лазарєв
*Сумський державний
педагогічний університет*

ОСОБИСТІТЬ І ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: УРОКИ А.С. МАКАРЕНКА

У статті на прикладі творчості А.С. Макаренка з'ясовується значущість особистості керівника в педагогічній системі, залежність впливу виховних засобів, методів і прийомів від духовних переконань і професійної культури педагога.

На прикладі творчості А.С. Макаренка вивчається значимість личности руководителя в педагогической системе, зависимость влияния воспитательных средств, методов и приёмов от духовных убеждений и профессиональной культуры человека.